

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 43-44 (2007)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 43-44 (2007)

Νερό – Βρύσες – Πηγάδια στη δημοτική μας παράδοση

Ανδρέας Καρζής

doi: [10.12681/prch.28873](https://doi.org/10.12681/prch.28873)

Copyright © 2022, Ανδρέας Καρζής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρζής Α. (2022). Νερό – Βρύσες – Πηγάδια στη δημοτική μας παράδοση. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (43-44), 397–404.
<https://doi.org/10.12681/prch.28873>

Ανδρέας ΚΑΡΖΗΣ

Νερό – Βρύσες – Πηγάδια στη δημοτική μας παράδοση

*Βρυσούλα πέντε κανουλιών, νερό χαριτωμένο,
Αγγελικό μου πρόσωπο γιατί είσαι θλιμμένο;*

Αύγουστος 2003. Περιοδεύοντας στα περίφημα Ζαγοροχώρια, σε κάποιο σημείο της διαδρομής μου, μια πινακίδα που έδειχνε με βέλος, 100 μέτρα κάτω δεξιά, μια βρύση, μ' έκανε να σταματήσω το αυτοκίνητο και να κατέβω να πάω να δροσιστώ. Εκεί, ανάμεσα στα δασιά πλατάνια είδα να στέκει μία πανέμορφη βρύση, σε τριγωνικό σχήμα με βάση περίπου τρία μέτρα και ύψος δύο. Ένα κτίσμα γεμάτο αγάπη για τη φύση και τον άνθρωπο, ένα μνημείο που σώζεται για να ομορφαίνει πιότερο την περιοχή. Αυθόρμητα θυμήθηκα το δημοτικό μας τραγούδι:

*Κάτω στα δασιά πλατάνια στην κρυόβρυση
Κάθονταν δυο παλικάρια και μια λυγερή
Κάθονταν και τρων' και πίνουν και την ερωτούν ...*

Αυτό το χαριτωμένο σκηνικό ήταν η αφορμή να πιάσω να γράψω για τις βρύσες στη λαϊκή μας παράδοση, γιατί, κακά τα ψέματα, ο άνθρωπος τις αναζητά παντού και πάντα στην ύπαιθρο, όχι μόνο το καλοκαίρι αλλά και κάθε εποχή του έτους. Το νερό, τούτο το πολύτιμο αγαθό, η πηγή της ζωής, που γίνεται σιγά-σιγά δυσεύρετο, ήταν και είναι επιθυμία και όνειρο των κατοίκων στα περισσότερα χωριά και τις πόλεις στην πατρίδα μας. Γι' αυτό δεν έμεινε έξω από την εμβέλεια του δημοτικού μας τραγουδιού, το οποίο ύμνησε μοναδικά το καθαρό και γάργαρα νερό.

Το καλό πόσιμο και άφθονο νερό βασάνιζε τις σκέψεις, προπαντός την καθημερινή ζωή των ανθρώπων από τα παμπάλαια χρόνια. Όλοι ήθελαν να έχουν στην αυλή ή στο μαχαλά τους μια βρύση ή ένα πηγάδι που θα εξυπηρετεί τις ανάγκες τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις η θεία τύχη ευνόησε την ελληνική ύπαιθρο με αφθονία πηγών νερού και πήραν οι άνθρωποι και έφτιαξαν βρύσες και πηγάδια.

Ένα τόσο πολύχρηστο και αγαπημένο αγαθό (αντικείμενο) δεν ήταν δυ-

*Βρύση «Ντιλαίικα» στη Δρυώνα Κορφοβουνίου Άρτας
(Φωτογραφία: Ανδρέας Καρζής)*

νατόν να μην καθρεφτίζει το μεράκι του λαού. Πολλές βρύσες είναι μικρά αριστουργήματα αρχιτεκτονικής, με πέτρα και με μάρμαρο, όταν υπάρχει διαθέσιμο, που και σήμερα σε προκαλούν να σβήσεις τη δίψα σου, αλλά και να δροσίσεις την αισθητική σου περιέργεια.

*Διψούν οι κάμποι για νερό και τα βουνά για χιόνια
διψάει κι η δόλια Αρετή για μια σταλιά νεράκι
πέντε μερούλες νηστική και δέκα διψασμένα ...*

Πάμπολλες είναι οι βρύσες που οφείλουν το όνομά τους στους κτήτορες οι οποίοι σε αρκετές περιπτώσεις τις έκτισαν –το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι Τούρκοι τα χρόνια της σκλαβιάς– για να συγχωρεθούν οι ψυχές των δικών τους χαμένων ανθρώπων. Έτσι, βλέπουμε να επικρατεί το όνομα του κτήτορα όπως: «Βρύση του αγά», «βρύση του ... (τάδε ήρωα)», «βρύση του καπετάν ...», «βρύση του αράπη» (στα Τζουμέρκα και σε άλλα μέρη), «βρύση του πασά» κ.ά. Η έννοια του *κτήτορα* δεν περικλείει ιδιοκτησία, αλλά σηματοδοτεί τον άνθρωπο που κατασκεύασε ή χρηματοδότησε την κατασκευή της βρύσης. Σε άλλες περιπτώσεις οι βρύσες είναι αφιερωμένες σε σημαίνοντα πρόσωπα της περιοχής και συνήθως θυλείται κάποιο περιστατικό της ζωής τους το οποίο συνέβη στο χώρο όπου χτίζεται η βρύση.

Οι βρύσες πήραν την κυρίαρχη θέση στη ζωή του χωριού γιατί εξασφάλιζαν ό,τι χρειάζεται μια κοινωνία για να ευημερήσει. Έγιναν στοιχείο καθημερινότητας για τις μικρές κοινωνίες της υπαίθρου με την κλειστή οικονομία και είναι πολλές οι παραδόσεις, οι θρύλοι και τα πραγματικά περιστατικά που συνδέονται με αυτές.

Οι λάμιες των πηγών

Όπως σε διάφορες περιοχές της χώρας μας έτσι και στην Ήπειρο, κυρίως στην ύπαιθρο, έχουν να λένε διάφορες ιστορίες για τις λάμιες. Λένε πως είναι δαιμονικά γυναικεία τέρατα, ξωτικά στοιχειά, που κρύβονται στις πηγές, τα ποτάμια, τις βρύσες, τα πηγάδια και τρώνε ανθρώπους ή τους κάνουν χίλια-δυο κακά. Από τις πολλές τέτοιες ιστορίες που κυκλοφορούσαν για τις λάμιες, ο λαός άλλοτε τις φαντάζεται σαν όμορφες γυναίκες και τις συγγέει με τις νεραϊδες. Οι μύθοι πήρανε καινούργια μορφή, μπερδεύτηκαν με τους δημοτικούς θρύλους, τις παραδόσεις και τα τραγούδια και μας μιλάνε όπως στο παρακάτω δημοτικό τραγούδι.

*Εκεί πέρα κι αντίπερα στα γυάλινα πηγάδια
ξεφανερώθ' ένα θεριό κι έγινε ώριο κορίτσι
γυναίκεια ρούχα φόρεσε, γυναίκεια πασουμάκια
γυναίκεια διάβη κι έκατσε στου πηγαδιού το χείλο
κι άπλωσε τα ζανθιά μαλλιά και κλαίν' τα μαύρα μάτια ...*

Οι βρύσες όπως και τα πηγάδια ήταν το κεντρικό σημείο της ζωής των κατοίκων πολλών χωριών. Η εικόνα της κόρης που πάει στη βρύση για νερό αποτελεί συχνά μοτίβο στα δημοτικά μας τραγούδια.

*Αγγέλω, κρένει η μάνα σου, δεν ξέρω τι σε θέλει
Να πας στη βρύση για νερό να πουν τα παληκάρια ...*

*Η κόρη πάει για νερό με τη βαρελοπούλα
Με τα μαλλιά της ξέπλεγα στις πλάτες γυρισμένα.
Λεβέντης την αγνάντεψε 'πα λάργιο παραθύρι.
– Κοντοκαρτέρα, κόρη μου, για να σε κουβεντιάσω
– Δεν έχ' άδεια, λεβέντη μου, να κοντοκαρτερέσω.
Έχω την μπόμτσα στη φωτιά και το ψωμί στο φούρνο ...*

Και ήταν οι βρύσες χώρος συνάντησης των γυναικών της γειτονιάς ή του μαχαλά κι εκεί κουτσομπολιά έδιναν κι έπαιρναν, πολλές φορές μάλιστα δεν

έλλειπαν οι ομηρικοί καυγάδες και τα μαλλιοτραβήγματα, κυρίως το καλοκαίρι που το νερό λιγόστευε. Οι συναντήσεις των γυναικών ήταν πυκνές και οι συζητήσεις κρατούσαν το καλοκαίρι μέχρι αργά το βράδυ. Ήταν η καθημερινή έξοδος και η μοναδική διασκέδαση των κοριτσιών του χωριού. Ήταν η ξεκούραση μετά από μια εξαντλητική πολύωρη άλλη απασχόληση, που τελειωμό δεν είχε, όπως ο αργαλειός. Γυναίκες γέμιζαν τις στάμνες, τα μπότια ή τις ξύλινες βαρελοπούλες τους με φρέσκο νερό και τα φόρτωναν στην πλάτη τους ή στο γαϊδουράκο τους και βιαστικά γύριζαν στο σπίτι τους. Άλλες ήταν απασχολημένες με τη μπουγάδα τους χτυπώντας την απαλά με τον ξυλοκόπανο:

*Αρχοντοπούλα έπλενε στις βρύσης τα πλατάνια
Είχε ασημένιο κόπανο, μαλαματένια πλάκα
Κι απ' το πολύ το πλύσιμο κι' απ' την αγγιγοράδα
Τσακίστηκεν ο κόπανος, ραγίστηκεν η πλάκα ...
Θα σε στήσω κρύα βρύση
Ν' άρχονται ξανθιές να πλένουν
Μαυρομάτες να λευκαίνουν ...*

*Ανταριασάνε τα βουνά, σκοτείνιασαν οι κάμποι,
Παν' τα πουλάκια στις φωλιές κι οι γιόμορφες στη βρύση
Πάνω κι εγώ το γιορφανό τα πρόβατα ν' αρμέξω.
Κι εκεί νερό δεν εύρισκα να πλύνω τα καρδάρια
Την Ασημούλα φώναξα νερό να πάει να φέρει.
Για συρ' Ασήμω μ' για νερό να πλύνω τα καρδάρια
Κι ύστερα δώσ' μου φίλημα κι αυτά τα μαύρα μάτια ...*

Ήταν οι βρύσες και σημείο συνάντησης για κάποιο ραντεβού εκείνα τα χρόνια, όπου το ζήτημα ηθικής ξεπερνούσε τα όριά της ...

*Πάρε τα γκιούμαι Ελένη κι έλα να τα γιομίσουμε
Στο πλάτανο στη βρύση να τα μιλήσουμε ...*

*Σήμερα θέλ' να κατεβώ κάτω στην κρύα βρύση
Να πιω νερό και να λουστώ, νερό να ξεδιψάσω
Να βρω και την αγάπη μου, να την παρασκοσιάσω ...*

*Σαν πας Μαλάμω μ' για νερό κι εγώ στη βρύση καρτερώ
Να σου τσακίσω το σταμνί να πας στη μάνα σ' μοναχή (αδειανή) ...*

Σύρε να πεις της μάνας σου να μην με καταριέται

*Η θα την κάνω πεθερά ή θα την κάνω μάνα.
Αντε και βάνε τ' άρματα κι έλα στην κρύα βρύση ...*

Η δημοτική μούσα θέλει τις βρύσες και τα πηγάδια μα πιότερο τις βρύσες να είναι άρρηκτα δεμένες με κάποια δέντρα. Εκείνο όμως που κυριαρχεί στη δημοτική μας ποίηση και που έχει γίνει ακλόνητο σχεδόν δίδυμο με τη βρύση είναι ο πλάτανος.

*Θυμάσαι που σε φίλησα στον πλάτανο στη βρύση
και βάλαμαν για μάρτυρες τα φύλλα του πλατάνου;
Τώρα τα φύλλα πέσανε τα ποιος θα μαρτυρήσει;
Θα μαρτυρήσει ο πλάτανος, θα μαρτυρήσει η βρύση ...*

*Πέρα σ' εκείνη την καρυά, την αστραποκομένη
απόχει στην κορφή σταυρό, στη ρίζα το πηγάδι
εκεί έσκυψα να πιω νερό, μα τον άσπρο της λαιμό,
να πιω και να γιομίσω, την καρδιά μου να δροσίσω
κι έπεσε το μαντήλι μου, καημόν πούχε τ' αχείλι μου ...*

*Βρυσούλα με το κρύο νερό, με την ιτιά μπροστά σου
τίποτες δε σου ζήλεψα μον' τη γειτόνισσά σου ...
Κόρη που πάνεις για νερό με τη βαρελοπούλα
και παίρνεις τον ανήφορο σαν τη περδικοπούλα
χαιρέτα μου τον πλάτανο, χαιρέτα μου τη βρύση
χαιρέτα το κορίτσι μου, πόρχεται να γιομίσει ...*

*Ο πλάτανος θέλει νερό κι η λεύκα θέλει αγέρα
και το κορίτσι φίλημα όσο να πάρει η μέρα ...*

Τόποι σύναξης κλεφτών

Πριν και κατά τη διάρκεια του Εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα του 1821 οι βρύσες και τα κεφαλόβρυσια είναι τόποι συνάντησης και πρόσκαιρης ανάπαυσης των κλεφτών και των αρματολών. Εκεί διηγούνται τα κατορθώματα και τα πάθη τους, συναγωνίζονται στο πάλεμα και το λιθάρι. Σ' αυτές τις συνάξεις βρίσκει πλούσιο υλικό η λαϊκή μούσα για να δημιουργήσει πλήθος δημοτικών τραγουδιών:

*Καλώς ανταμωθήκαμε εμείς οι ντερτιλήδες
Να κλάψουμε τα ντέρτια μας και το παράπονό μας.*

*Κι αύριο καλές αντάμωσες, πάλε ν' ανταμωθούμε
Στον Αϊ-Λιά στον πλάτανο, στις κρύες δροσοπούλες
Πόχουν οι κλέφτες σύναξη κι όλοι οι καπεταναίου ...*

*Τρία μπαϊράκια στήσανε κοντά εις τα πηγάδια
Το' να είναι τ' Αλή Πασά τ' άλλο του Βεληγκέκα
Και τρίτο το καλύτερο του Μπότσαρη του Μάρκου ...*

*Έχετε γεια ψηλά βουνά και δροσερές βρυσούλες
Κι εσείς Τζουμέρκα κι Άγραφα παλικάριών λημέρια ...*

*Κλαίνε τα δέντρα κλαίνε και τα κλαριά
Κλαίνε και τα λημέρια που λημέριαζα
Κλαίνε κι οι βρυσοπούλες πόπινα νερό ...*

Από τη βρύση θα φέρει η ανύπαντρη κόρη «τ' αμίλητο νερό» για τον κλήδονα της παραμονής τ' Αϊ-Γιαννιού όπως επίσης και το πηγάδι, ανήμερα της ίδιας γιορτής θα παίξει καθοριστικό ρόλο στον κλήδονα και, όπως λέει και το τραγούδι, θέλουν τα μάγια να «πέφτουν στο πηγάδι»:

Ανάθεμα ποιος τα 'ριξε τα μάγια στο πηγάδι ...

*Άιντε Μάρω στο πηγάδι, άιντε για νερό.
– Καρτερείτε μ' αδερφούλες για να ζαλωθώ
Για να πάρω τα βαρέλια και το μαστραπά.
Είν' ο Γιάννος στο πηγάδι ο Πλανόγιαννος
Που πλανεύει τα κορίτσια και τις όμορφες
Και με πλάνεψε κι εμένα και δεν έρχομαι ...*

Και τι δεν έχουν γραφτεί για τις βρύσες. Γραφικές και ρομαντικές ιστορίες, που κρύβουν μέσα τους και τις δυνάμεις της φύσης. Οι μύθοι τους είναι παραμύθια αληθινά γύρω από δρακοντοκτονίες και στοιχειά. Παραδόσεις αναφέρονται σε νεραϊδες. Θέλουν τη βρύση «νεραϊδόβρυση», λένε ότι εκεί χάθηκε η κόρη του Ηπειρώτη βασιλιά και μας θυμίζουν τους στίχους του Κώστα Κρυστάλλη:

*Εκείνη αφήνει τα νερά τον παίρνει από κατόπι
Και γίνεται γυναίκα του και γίνεται δική του ...*

*Βρύση στη Ζερμή (Βρυσούλα) Πρέβεζας
(Φωτογραφία: Ανδρέας Καρζής)*

Ακόμα και σε τραγούδια που μιλούν για πόθο, για απιστίες, ακόμα και για χάρο, θα συναντήσουμε τη βρύση να πρωταγωνιστεί και να μοιράζεται τα ανθρώπινα συναισθήματα όπως πάντα σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της ζωής μας. Εξ' ου και «νερό πηγή ζωής». Ας δούμε κάποια από αυτά.

*Κυπαρισσάκι μου ψηλό, ποια βρύση σε ποτίζει
που στέκεις πάντα δροσερό κι ανθείς και λουλουδίζεις;*

*Δεν είναι κρίμα να διψώ κι η βρύση να 'ναι μπρος μου
Νερό να μη μπορώ να πιω μεγάλος ο καημός μου ...*

*Εγώ 'λεγα, βρυσούλα μου, πως τρέχεις για τ' εμένα
Μα συ έτρεχες και πότιζες όλα τα διψασμένα ...*

*Χάρε μου διάβα από χωριά, κάτσε σε κρύα βρύση,
Να πιουν οι γέροντες νερό κι οι νιοι να λιθαρίσουν ...*

Μνημεία ζωής

Το όνομα κάθε βρύσης έχει να κάνει με τη θέση, τη μορφή ή κάποια τοπική παράδοση. Οι περισσότερες παλιές βρύσες είναι μάλλον εξέλιξη της μορφής εκείνων που υπήρχαν από Τουρκοκρατίας. Χτίζονταν από κοινές πέτρες και διατηρούσαν τόξο που σχηματίζει ημικύκλιο και κόγχες που γίνονται ορθογώνιες. Λέγεται, δε, πως οι Τούρκοι έχτιζαν βρύσες για «συγχώριο» κάποιου δικού τους. Αυτό έρχονται να το επαληθεύσουν οι εντοιχισμένες πλάκες που σώθηκαν πάνω σε βρύσες από τα χρόνια εκείνα. Είναι δε η βρύση, πέτρινη κατασκευή που στέκεται ταπεινή και χωρίς καμιά παρηγοριά δίπλα στη βουρκωμένη φύση. Θυμάται την εποχή της μεγάλης της ακμής, κουνουνίσματα και βελάσματα αμέτρητων κοπαδιών, τη δροσιά που πρόσφερε σε κάθε λογής διαβάτη και στρατοκόπο, το γλυκό κελάρυσμα και την ευτυχία σε παραμυθένιες νύχτες στην αγέρωχη γαλήνη. Όμορφα νεανικά χρόνια και θύμησες αλησμόνητες.

Σήμερα, ευτυχώς, κάποιες από αυτές αντέχουν ακόμα –έστω βουβές– για να θυμίζουν στους νεότερους ότι κάπου εκεί δίπλα και πιο πάνω και πιο πέρα υπήρχαν κάποτε σπίτια και άνθρωποι του «πέρα» ή του «δώθε» μαχαλά. Τέλος, πολλά και ποικίλα είναι τα τοπωνύμια ή και χωριά που υπάρχουν σε πολλά μέρη της πατρίδας μας και που οφείλουν την ονομασία τους σε κάποια βρύση. Ιδού μερικά: Πολύδροσο, Κρυοπηγή, Κρυονέρι, Πηγάδια, Βρυσούλα, Βρυσοχώρι, Πηγαδούλια, κ.ά.